

stva nikad nije do kraja završeno. Ta se činjenica osobito snažno osjećala u prvim godinama poslije ujedinjenja i organi državnih vlasti obilno su se koristili mogućnošću primjene zakonodavstva iz vremena Carevine Austrije odnosno Austro-Ugarske Monarhije na radnički komunistički pokret u jugoslavenskim zemljama koje su do 1918. bile u njenom sastavu. Tako je u slučaju protjerivanja komunista na području Bosne i Hercegovine, Hrvatske i Slavonije i Dalmacije riječ o primjeni austrijskog »Kaznenog zakon o zločinstvima, prestupcima i prekršajima od 27. svibnja 1852.« koji je omogućavao da netko bude u roku od 24 sata protjeran u zavičajnu općinu. U slučajevima da netko nije zavičajan u Jugoslaviji, mogao je biti protjeran preko granice. To je stvaralo mogućnost da se i brojnim protjerivanjima ometa rad komunističkih organizacija. U Hrvatskoj i Slavoniji primjenjivani su i zakoni Hrvatskog sabora »o pravu sakupljati se« i »o porabi tiska« koji su omogućavali zabranu javnih zborova i skupština i strogi nadzor nad štampom.

Stoga se u to vrijeme često govorilo i pisalo da se i u novoj državi vlada »Bahovim patentima«, što je u ovom slučaju i figurativni izraz za cjelokupno K. und K. zakonodavstvo. Namjerno nisu primjenjivani zakoni Kraljevine Srbije ako su bili liberalniji.

I navedeni primjeri ukazuju na to da u znanstvenom aparatu ima i nepreciznosti i netočnosti. Šteta je da je do toga došlo jer će za dugi niz godina ta zanimljiva zbirka dokumenata biti mnogima jedini vodič kroz građu revolucionarnih sindikata Jugoslavije u legalnom razdoblju.

Sve primjedbe treba shvatiti u najboljoj namjeri, kako bi pridonijele još višoj kvaliteti navedenih tomova građe iz povijesti komunističkog pokreta u Jugoslaviji.

Velika je šteta što izdavač (IC »Komunist«) ne reklamira dosad objavljene knjige, a pogotovo što nije organizirao pretplatu na čitavu ediciju ili na njezine pojedine serije.

Stanislava Koprivica-Oštrić

TRILOGIJA O KRLEŽI (Predrag Matvejević »Stari i novi razgovori s Krležom«, Šime Vučetić »Krležino književno djelo« i Ivan Očak »Krleža — Partija«, »Spektar«, Zagreb 1982)

Nedavno su izašle tri bogato ilustrirane i luksuzno opremljene knjige vezane za djelatnost nesumnjivo najznačajnijeg hrvatskog književnika XX stoljeća, Miroslava Krleže, o kojem se u posljednje vrijeme vrlo mnogo piše iz raznih aspekata od nekritičke glorifikacije gotovo do negacije.

Prva knjiga Predraga Matvejevića peto je prošireno i ne baš mnogo nadopunjeno izdanje u kojem je od novog teksta za našu problematiku najznačajniji prikaz razgovora Miroslava Krleže s Josipom Brozom Titom 1939, u vrijeme tzv. sukoba na ljevici. U knjizi je i autorov opis posljednjih dana Miroslava Krleže, možda malo predetaljan i suviše intiman, te novi opširniji predgovor napisan nakon Krležine smrti u kojem se, osim okolnosti pod kojima je došlo

do izrade te knjige, daju i vrlo zanimljive ocjene Krležina stvaralaštva o čemu kasnije.

Druga knjiga Šime Vučetića također je ponovljeno izdanje, ali samo drugi put. U knjizi autor analizira veliki Krležin književni opus grupirajući ga u cikluse kao što su prvi, drugi i treći dramski ciklus, simfonije, lirika, novele, romani i esejistika, dijelom kronološki raspoređene. I to izdanje sadrži nekoliko novih poglavlja: Četvrti dramski ciklus, Esejistika, Sukob na ljevici, Dnevnik »Davni dani«, Zastave i Kajkavsko izvorište. U posljednjem poglavlju autor pokušava valorizirati Krležin opus. Za našu problematiku nesumnjivo je najznačajnije poglavlje Sukob na ljevici, u kojem autor pokušava da piše s današnjeg staništa, smirenije i preciznije, sa distance, a ne unutra, kako je to svojedobno tvrdio Stanko Lasić u svojoj kontroverznoj knjizi koja je izazvala brojne polemike.

Treća knjiga dra Ivana Očaka jedina je potpuno nova, poznata samo prema izvodima u štampi i nekim prethodnim autorovim radovima. Prilikom izrade knjige, koja ima podnaslov »Miroslav Krleža u radničkom i komunističkom pokretu 1917—1941«, autor se prvenstveno oslanja na svoje razgovore s Krležom, njegove dnevnik i druge napise, nastojeći ih potkrijepiti dokumentima, ali ne uvijek, ponekad čak ni u važnim slučajevima. Činjenica da je Krleža pisca te knjige »tretirao kao 'osobu od povjerenja', da je u interpretaciji važnih događaja zasigurno ugrađena i Krležina cezura« — kako piše kritičar — Velimir Visković (»Politika« od 9. jula 1983), ne mora biti samo pozitivna. Ponekad to može, a čini se da je i utjecalo na objektivnost pristupa, naročito u posljednjem dijelu. Za izradu knjige autor se koristio tadašnjom štampom, dijelom arhivske građe i relevantnom literaturom, ali ne svom. Što knjiga ide dalje dokumentacija je sve tanja, a sjećanja sve obilnija. U tekstu ima prilično nepreciznih podataka, pogrešnih imena, godina i sl.

Sve tri ukratko prikazane knjige pripadaju onoj prvoj grupi radova o Krleži. Autori su najblaže rečeno blagonakloni prema Krleži i trude se da obrazlože i opravdaju sve njegove postupke, posebno one uoči rata. Takav blagonakloni pristup naročito dolazi do izražaja u Ivana Očaka, što se može i očekivati s obzirom na njegovu tematiku. On se od prve do posljednje stranice trudi da dokaže kako je Krleža bio dosljedan komunist. Po uvjerenju da, ali po statusu? Nama se čini da je Krleža ipak bio previše velik duh, samouvjeren, egocentričan i pomalo narcisoidan, da bi se mogao uvijek uklopiti u okvire lenjinistički strukturirane komunističke partije u kojoj su željezna disciplina i potčinjavanje odlukama viših foruma bili iznad svega. Tu apstraktnu tvrdnju pokušat ćemo konkretizirati. Sam autor navodi da Krleža u »Plamenu« uopće ne piše o Kongresu ujedinjenja i o osnivanju Socijalističke radničke partije Jugoslavije 1919, koja je imala u zagradi — komunist, a odmah se izjasnila za pristup Trećoj komunističkoj internacionali. Njegov je razlog prilično neuvjerljiv — ne slaže se s načinom konstituiranja jedinstvene države, pa ni partije. Može li netko tako rezonirati biti dosljedan komunist i lenjinist?

Autor sam ukazuje na razmimoilaženja između Krleže i Cesarca o tome (vidi str. 63 i 64), ali se ne upušta u ocjenu tko je bio u pravu. Krleža, piše on, tek je nakon Vukovarskog kongresa promijenio svoj stav, tobože zato što se i partija promijenila. Tek tada se aktivnije zalaže za njezinu politiku, drži govore, piše članke. Ne plaši ga ni Obznana, a ni Zakon o zaštiti države. Aktivan je u pokretanju akcije za pomoć izgladnjeloj Rusiji. Nakon zabrane »Plamena« po-

kreće »Književnu republiku«, sudjeluje u akcijama za oslobođenje pojedinih komunista i dr. Sve to međutim ne demantira ono što smo rekli. Krleža ipak ne može ostati u partijskim okvirima ne samo zbog svojih umjetničkih koncepcija. On se ne može uklopiti u okvire socijalističkog realizma i tadašnje socijalne literature. Ali on ne može šutke prihvatiti ni neke devijacije staljinizma. Konkretno, on ne prihvaća ocjenu da su najbliži Lenjinovi suradnici (Zinovjev, Kamenjev, Buharin, Rikov i ostali) postali neprijatelji socijalizma i agenti stranih sila, kako je utvrđeno na moskovskim procesima. U službenoj obavijesti »Proletera« među »elementima koji su nanijeli partiji i radničkoj klasi goleme štete svojim frakcionaštvom i grupaštvom«, nalaze se i imena njegovih prijatelja i znanaca Vladimira Čopića, Sime Miljuša, Kamila Horvatina, Koste Novakovića i drugih s kojima je surađivao i za čije se oslobođenje iz zatvora osobno zalagao. Sukob na ljevici, kao što vidimo, nije nastao samo kao rezultat različitih filozofskih, estetskih i umjetničkih shvaćanja već i kao politički sukob. To je ona zajednička točka koja spaja sve tri knjige o kojoj uglavnom govorimo. U prvoj Matvejević daje Krležinu verziju razgovora s Josipom Brozom u šestinama 1939, kad je Krleža postavio pitanje »naših grobova u Sibiru«, a Tito mu odgovorio: »Fašizam je pred vratima, svaki čas nas može napasti. Morat ćemo se braniti. To je najpreča stvar. Ono drugo će doći na red kasnije« (str. 278). Slične izjave donosi i Očak, a Vučetić se njima služi da bi ustvrdio kako Tito nije mogao drukčije postupiti jer ne osuditi neke pojave kao trockizam, znači dovesti sebe u opasnost da i sam budeš proglašen trockistom.

Tadašnju Krležinu vehementnu kritiku našeg primitivizma i revolucionarnosti mlađe generacije komunista, te njegov indirektni zahtjev da Partija osudi greške staljinizma ili se bar od njih distancira, nije se moglo prihvatiti jer je to značilo praktički uklopiti se u građansku opoziciju. Neprihvatljiva je bila i njegova sumnja u mogućnost otpora fašističkoj najezdi. Tito se nije priklonio Zogoviću, zato što je on iza sebe imao beogradski univerzitet, nego zato što se zalagao za otpor, za jedinu logičnu alternativu, koja je na kraju uz velike žrtve pobijedila. Krleža nije pravodobno shvatio historijsku promašenost svoje pozicije. Usljeđile su žestoke kritike, koje su sakupljene u zborniku »Književne sveske«, objavljenom 1940, imale značaj političkog autoriteta. One su potvrđene na Petoj zemaljskoj konferenciji KPJ, održanoj u Zagrebu u jesen 1940. Tito je osobno stajao iza njih. U nas se prilično često pisalo kako se Tito intimno nije s tim slagao, ali je to morao učiniti premda se ne navode nikakvi dokazi. Piše se i danas da je to bio danak staljinizmu, a ne realna procjena situacije. Sam Tito kasnije o tome nije mnogo govorio osim na Petom kongresu KPJ. U njegovim predavanjima na Političkoj školi u Kumrovcu nema o tome ni riječi. Političku ocjenu tih zbivanja, koje nema u ovoj knjizi, dao je dr. Vladimir Bakarić i sam njihov sudionik na znanstvenom skupu »Borba za socijalističko sveučilište«.

»Za nas je to tada bilo pitanje praktične politike, ne teoretsko, književno pitanje, nego pitanje praktične politike, to jest da li ćemo uspjeti našu organizaciju orijentirati na put revolucionarne prakse ili ne. I prema tome smo se odlučili napraviti prelom [...] Kakva je posljedica toga bila? Bilo je često puta to da su nam talenti otišli, a ostali praktičari, političari. Tako se dogodilo da smo uslijed te orijentacije i organizacionih promjena u listovima došli do nerazumijevanja i sukoba na području literature. Nama je trebao prostor za političku djelatnost, a ono što su oni zastupali nije odgovaralo toj političkoj djelatnosti« (»Sveučilište i revolucija«, Zagreb 1970, str. 83).

Krleža je, kao što znamo, to prekasno shvatio. »Pečat« je bio prvi njegov časopis koji policija nije zabranila, već se sam ugasio, a njegov se pokretač povukao možda previše i predugo.

Autori tih knjiga u osnovi to priznaju, ali se ponekad previše trude da sve to opravdaju ili barem obrazlože ne prezajući čak ni pred smiješnim argumentima. Tako Šime Vučetić piše: »Kako da Krleža napusti tu naivčinu i pajdaša Vasu Bogdanova [...]« (str. 194). Pajdaša da, ali naivčinu teško, jer je Vaso Bogdanov svojom tadašnjom i kasnijom djelatnošću pokazao sve drugo, a ne naivnost. Realniji je Očak koji na kraju svoje knjige, gdje gotovo nema više dokumenata, piše: »Krleža u vrijeme narodnooslobodilačke borbe nije učinio ono, što je učinio njegov drug po peru Vladimir Nazor — nije došao u redove kojima je pripadao.« Njegova prisutnost nesumnjivo bi koristila narodnooslobodilačkoj borbi. Znamo čak da je planirano da zauzme visoku funkciju u AVNOJ-u. Ali on se nije odazvao prvenstveno iz subjektivnih razloga, što priznaje i sam autor i dodaje da svojim djelom nije služio neprijatelju. Ostao je dosljedan svojim shvaćanjima i ubrzo nakon pobjede uključio se u izgradnju socijalizma, kad su zato sazreli uvjeti, kako je to formulirao dr Vladimir Bakarić u prije spomenutom izlaganju: »A logika je upravo u ovome: mi smo se u jednom trenutku razišli u ocjeni događaja, i kad je taj trenutak prošao, mi smo se našli« (»Sveučilište i revolucija«, str. 87).

I to je zapravo sve. NOB je pobijedila i bez njega, a on je ostao velikan naše književnosti o kome će vrijeme donijeti nove potpunije ocjene. Možda tome može poslužiti već spomenuta Matvejevićeva ocjena iznesena u novom predgovoru, napisanom u travnju 1982, dakle nakon Krležine smrti, a ne prije, koju ćemo ekstenzivno citirati:

»Hrvatska književnost dvadesetog stoljeća ima boljih pjesnika od njega (Ujević, A. B. Šimić i dr.). Krleža jest naš najveći dramski pisac, ali mi nemamo velikog evropskog dramatičara (mogao je to biti Držić u komediji, u svom stoljeću; Cankar, Nušić, čak i Sterija, ipak su uglavnom domaći pisci). Krleža je autor izvanrednih novela, ali mu sve novele nisu jednako uspjele i malo ih je savršenih. U 'Povratku Filipa Latinovicza' 'Na rubu pameti' ili 'Banketu u Blitvi' ima izvrsnih dijelova — posebice u 'Latinoviczu', sa sugestivnim atmosferama i nagovještajima egzistencijalnih tema — ali se ni jedan od tih romana, uzet ponaosob, ne može mjeriti sa savršenstvom Andrićevih dvaju remek-djela, pa možda ni sa 'Seobama' Crnjanskog; u 'Zastavama' mi je smetao nedostatak romaneskne ekonomije; prihvaćao sam ih više kao intelektualne memoare jednog velikog čovjeka nego kao roman. Krležini politički eseji — npr. '10 krvavih godina' — najbolji su koje poznajem u evropskoj (političko) literaturi: ljudi koji su više upućeni u politiku nego u samu literaturu sudili su o Krleži kao piscu upravo preko njih te tako bili manje ili više jednostrani. U njega je dosta nesavršenih ili slabijih pojedinosti — opisa, dijaloga, naracija — kao što na golemim zdanjima ostaju mnogi nedovršeni detalji ili se pak mjestimice prepoznaju grubosti materijala. Ima nemarno napisanih ili nedorađenih stranica i rečenica, pretrpanih ponavljanjima, uobičajenim izrazima i jednim te istim metaforama, s onim mjestima gdje se javlja autodidakt koji pokazuje što sve zna — genijalni autodidakt koji zna neizmjereno mnogo, više nego itko drugi.

Unatoč svemu tome, Krležin je opus impozantan, moćan, začuđujući. Ima u njemu 'partija' (tu je riječ često rabio) koje je jedino on bio kadar napisati na našem jeziku, koje odaju pisca najveće mjere, naše vlastite i svjetske: dijelovi

'Izleta u Rusiju', one čudesne vedute dalekog sjevera ili uskršnje Moskve (kako je slab André Gide kraj toga), ugođaj u novelama iz '1001 smrti', apsurdni egzer-cizi u 'Hrvatskom bogu Marsu', nekoliko 'Balada', blistavi fragmenti iz 'Djetinj-stva u Agramu' (bolji od Tolstojevih opisa djetinstva), dijelovi romana koje sam već spomenuo« (str. 13, 14).

Slično se može reći i za Krležinu političku djelatnost. On je nesumnjivo mnogo pridonio propagiranju komunističkih ideja i komunističkog pokreta u nas, iako nije uvijek bio na partijskoj liniji. Upravo zbog toga svog uvjerenja mogao se brzo uključiti u izgradnju socijalizma i socijalističke kulture i umjetnosti ne iznevjerivši pri tom nikakve svoje ideale, kako to neki danas olako tvrde.

Zlatko Čepo

VJEKOSLAV MIKECIN, *Situacije i duhovna kretanja, Filozofsko-politički ogledi, Izdanje Centra za kulturnu djelatnost, Zagreb 1982, 340 str.*

I još jedna knjiga filozofsko-političkih ogleda, nastavak niže navedene, nakon pauze od nekoliko godina (*Dijalektika povijesne zbilje*, objavljeno 1977), a dopunjeno izdanje objavio je »Globus« 1982. Za tim knjigama s velikim interesom posegnut će posebno svi oni koji prate veoma popularnu i vrlo zanimljivu emisiju Trećeg programa Radio-Zagreba »Situacije i duhovna kretanja« u kojoj već godinama slušamo komentare i osvrte Vjekoslava Mikecina na intelektualna i duhovna zbivanja u svijetu i u nas. Knjiga je podijeljena u tri cjeline pod zajedničkim naslovom: »Istina i povijesna zbilja«, »Socijalizam, politika i kultura«, te »Filozofsko-sociološki notes«.

U cjelini »Istina i povijesna zbilja« autor je okupio članke koji govore, kako sam kaže, o »situacijama i misliocima koji su nastojali, krećući se, u osnovi, unutar historijskomaterijalističkog shvaćanja, rasvijetliti različite aspekte *povijesne zbilje*, a osobito moduse specifične, tj. duhovne proizvodnje. Pri tome su, tragajući za istinom povijesne zbilje, kao što to često biva, udarali i sinjerovima koji su ih udaljavali od istine. Ali otkrivanja njihovih zabluda jednako kao i referiranje o njihovom doseganju istina, može nam, nadam se, uvelike pomoći da se bolje orijentiramo u ovom svijetu koji je odviše zapljusnut i opterećen ideološkim mistifikacijama« (str. 9, uvodna naponema).

Kad nam Vjekoslav Mikecin govori o autorima historijskomaterijalističke koncepcije i metodologije i njezina funkcioniranja, nastojao je uvijek »razlučiti i iznijeti na vidjelo — toplu od hladne — struje unutar teorije historijskog materijalizma« (str. 9), što je i značajno i neophodno. Jer, s obzirom na stanje marksističke misli danas, i osobito s obzirom na njene dogmatske involucije prošle i na žalost još današnje, potrebno je neprestano i uporno na nju samu primjenjivati naputak: *medice cura te ipsum* (str. 10).

Protjeklo je dovoljno godina da se na svjetlu povijesne istine može preispitati jedna od velikih Staljinovih žrtava — Nikolaj Ivanovič Buharin, čije mišljenje